

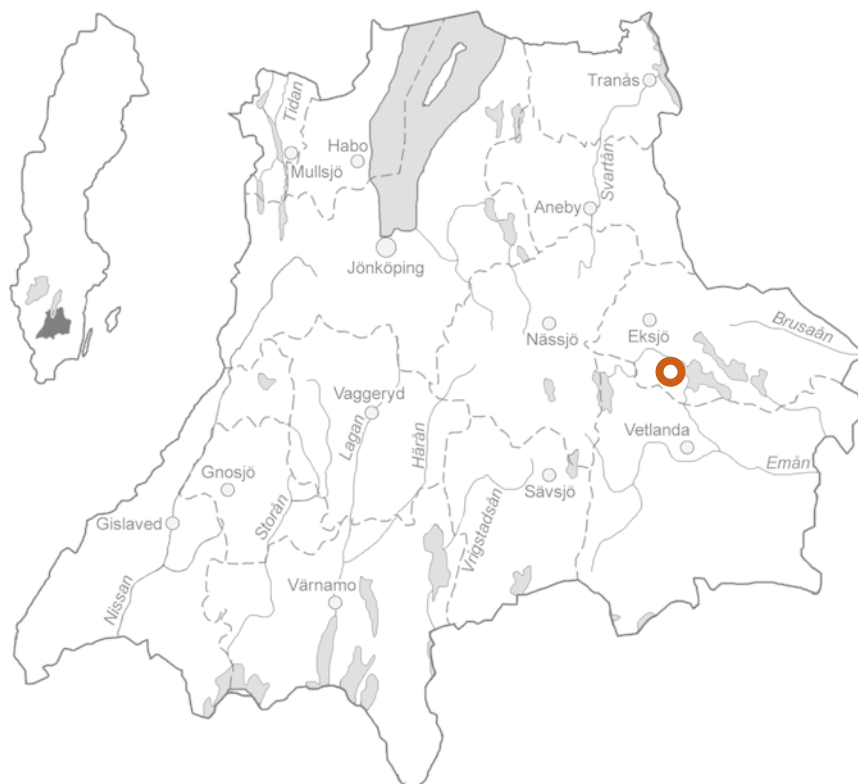
Höreda kyrka

Antikvarisk kontroll i samband med ombyggnad av vänstra korsarmen
Höreda socken i Eksjö kommun, Jönköpings län, Linköpings stift

Höreda kyrka

Antikvarisk kontroll i samband med ombyggnad av västra korsarmen,
Höreda socken, Eksjö kommun, Jönköpings län, Linköpings stift

Jönköpings läns museums dnr: 383/2004
Länsstyrelsens dnr: 433-14900-2004

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: digital pdf

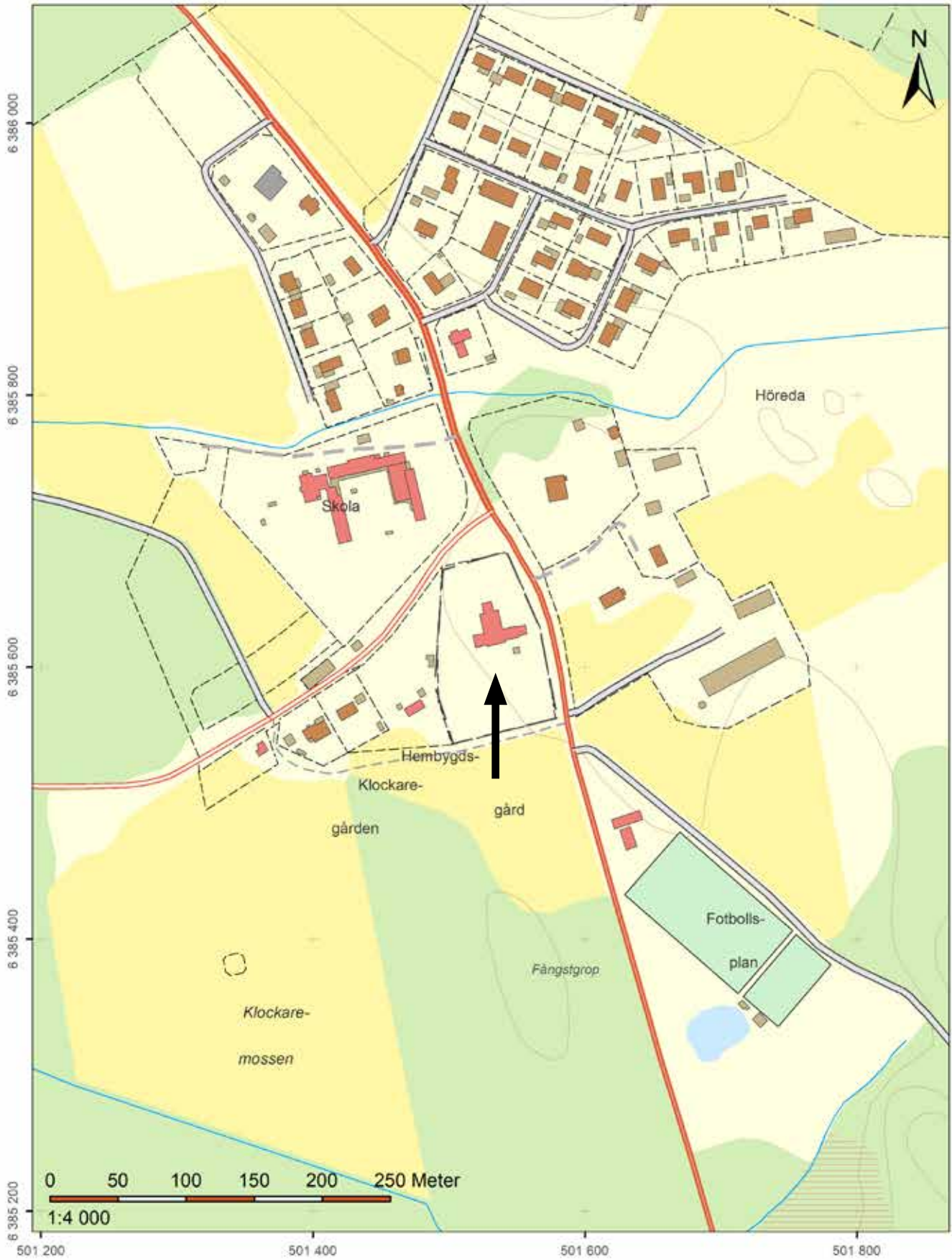
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Beskrivning inför åtgärd.....	6
Genomförda åtgärder.....	7
Läktare och underbyggnad.....	8
Toalett.....	10
Pentry.....	10
Måleri.....	10
Vatten och avlopp.....	11
Elinstallationer.....	11
Sammanfattning.....	12
Utvärdering.....	12
Antikvariska iakttagelser och noteringar.....	12
Betreppet "lika befintligt".....	12
Fynd i grunden.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	14
Arkiv.....	14
Tryckta källor och litteratur.....	14

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Under hösten och vinter 2008 gjordes en ombyggnad av västra korsarmen i Höreda kyrka. Länsstyrelsen lämnade tillstånd till åtgärderna i beslut, dnr 433-14900-2004. Villkor för ombyggnaden var att den gjordes i enlighet med de handlingar som upprättats av Arkitekthuset i Jönköping från mars 2008 samt att läns museet yttrandes skulle beaktas. Den antikvariska kontrollen genomfördes av Jönköpings läns museum i enlighet länsstyrelsen beslut. Antikvarie Britt-Marie Börjesgård har deltagit i förberedande diskussioner, följt arbetena och sammanställt föreliggande rapport.

Syfte

Åtgärden syftade till att skapa nya och funktionella utrymmen för en mindre samlingsal, en toalett och en städskrubb. Den antikvariska kontrollen syftade till att dokumentera genomförda åtgärder och göra eventuella antikvariska iakttagelser under arbetets gång.

Historik

Höreda kyrka uppfördes under tidig medeltid med en romansk planform. Kyrkan utvidgades troligen under 1300-talet både i öster och väster. Den medeltida kyrkan blev dock för trång med en växande församling vilket gjorde att den tillbyggdes på 1760-talet. En så kallad nykyrka uppfördes i norr och kyrkan omorienterades så att den gamla kyrkan kom att bli kor och korsarmar. På 1830-talet tillbyggdes tornet vid den norra entrén.

Långhuset och orgelläktaren.

Västra korsarmen före åtgärd.

Bänkinredningen var från 1800-talets andra hälft, men den hade förenklats vid en restaurering 1933.

Under 1870- och 80-talen genomfördes en rad åtgärder. Altaret renoverades, valvet i långhuset och de platta taken i korsarmarna spikades för med en pärlspontspanel. Nytt golv lades så att golven i kyrkan fick samma golvnivå. Bänkinredningen byttes ut och kyrkan fick nya halvöppna bänkar. Vidare fick kyrkan nya fönster i form av ”katedralfönster med mindre rutor i gedigen järnkonstruktion”. Värme i form av en kamin installerades också.

År 1933 genomfördes en invändig restaurering då all träinredning oljemålades och väggar kalkströks. Bänkgavlarna förenklades då de stiliserade, krönande träkorsen togs bort och skärmar monterades framför de främsta bänkarna. Vid den västra ingången sattes äldre kolonner upp – de var då klädda med tyg. Trappräckena upp till läktaren och predikstolen kläddes med träfiberplattor. Kyrkorummet fick en ny färgsättning som utgick från framtagna kulörer på orgelfasaden och ett av skåpen. Vidare installerades elektrisk belysning. Därefter har enbart smärre förändringar skett. Kyrkorummet kompletterades med en kororgel 1977 och i mitten av 1990-talet togs de två nedre bänkraderna bort i västra korsarmen för att bereda plats för ett förvarings-skåp.

Interiört är långhuset huvudsakliga karaktär präglad av den ombyggnad som gjordes på 1880-talet, något modifierad vid renoveringen 1933.

Beskrivning inför åtgärd

Kyrkan hade inte något indraget vatten och en besökstolett fanns i en servicebyggnad väster om kyrkogårdsmuren, men dessa förhållanden ville församlingen.

Inför de planerade arbetena hölls ett samråd hösten 2004 med länsstyrelsen genom Christine Hederström och där även Britt-Marie Börjesgård från länsmuseum deltog. Församlingen fick då ett förhandsbesked att åtgärden var möjlig, utifrån de kriterier som diskuterades vid mötet. En viktig utgångspunkt var att läktarunderbyggnaden inte skulle omfatta hela den västra korsarmen utan att några bänkrader närmast koret skulle vara kvar. Vidare ställdes krav på en arkeologisk undersökning inför en kommande ombyggnad, då arbetena skulle ske i grunden till den medeltida kyrkan. Beskedet från länsstyrelsen gjorde att samfälligheten valde att gå vidare med projektering och ansöka av kyrkobyggnadsmedel för att finansiera delar av kostnaden.

Inför arbetena genomfördes en arkeologisk förundersökning dels i västra korsarmen, dels på kyrkogården i schaktet för den kommande ledningsdragningen. Den arkeologiska undersökningen finns presenterad i en särskild rapport, *Arkeologisk förundersökning Höreda medeltida kyrka*, Arkeologisk rapport 2008:96. Arkeolog Anna Ödeén vid Jönköpings läns museum var ansvarig för utredningen och har sammanställt en rapport.

Inför den arkeologiska utredningen diskuterades hur man skulle

gå tillväga med demonteringen av inredning och lösa inventarier för att inte de skulle komma till skada. I detta arbete deltog även konservator Gunnel Rosenquist, som också medverkade vid demonteringen. Vidare var det flera inventarier i den aktuella korsarmen som behövde få ny placering i kyrkan. Vid porten i väster fanns en hög dörrromfattning som inte kunde återmonteras. Beslutet blev att den skulle flyttas till motsvarande läge i den östra korsarmen, vid dörren in till sakristian, vilket genomfördes inför byggstart.

Genomförda åtgärder

Arbetena var begränsade till den västra korsarmen. För att minimera en spridning av byggdamm i kyrkan byggdes en skyddsvägg i form av en ram av träreglar mot vägg och tak, vilken täcktes med plast och drevades mellan reglar och mur och mot golv och tak.

Inför grundläggningsarbetena och den arkeologiska undersökningen demonterades golvbrädorna för att kunna återläggas. Som trossbotten fanns äldre bänkinredning och annat återvunnet material. Det befintliga bjälklaget bevarades intakt.

Flera inventarier fick flyttas undan inför arbetena. I detta arbete medverkade bland annat konservator Gunnel Rosenquist, Jönköpings läns museum.

När golvet demonterades hittades delar av de tidigare bänkarna i trossbotten.

Tillvaratagna delar av den gamla trossbotten.

Ovan: Bräda med texten "J Johan-S, E Tobias-S, Cörkoverdar år 1829".

Nedan: Bräda med texten "Målad Af J Hagström".

De demonterade golvplankorna ströades tillfälligt upp på bänkryggarna i den östra korsarmen. Dörr-omfattningen som inför arbetena flankerade entrédörren i väster är här flyttad till östra väggen och inramar sakristiedörren.

Läktare och underbyggnad

Då den aktuella delen av kyrkan var medeltida ställdes krav på att ingrepp i murarna skulle minimeras. Läktarplanet dimensionerades för att utgöra förråd och inte för att människor skulle vistas stadigvarande där. Konstruktionen utformades för att till stora delar vara självbärande för att minimera antalet infästningspunkter i väggarnas murverk. Mot den västra muren monterades en upplagsbalk som fästes med fasadplugg.

Väggarna mot kyrksalen utfördes i 120 mm trästomme med isolering och övriga väggar med 95 mm trästomme med isolering. Grundläggning för de bärande väggarna utfördes som en gjuten sula, 250–300 mm under mark och cirka 500 mm bred. På denna murades en ventilerad vägg upp av Leca-block. Vid återläggningen av golvet sattes den gamla bänkinredningen och annat äldre material tillbaka som trossning förutom det som var odugligt samt några bemålade plankor som församlingen tog tillvara. Golvbjälklaget isolerades med spån, som det hade varit tidigare. Det nya bjälklaget i läktaren isolerades med mineralull.

Trappan upp till läktaren förlades mot nordvästra muren. Enligt handlingarna skulle den något svängda västra väggen regleras upp

och kläs in och ledningar till det övre planet dras i inbyggnaden. Efter diskussioner blev beslutet att låta muren vara synlig och lägga ledningsdragningsarna i den nya väggen mot städutrymmet och pentryt istället. För att slippa kallras i anslutning till fönstren sattes ett nyttillverkat fönsterparti av trä in i anslutningen till fönsternischen på läktarplanet.

Läktarens nya bjälklag sett underifrån.

Trappan upp till läktaren byggs.

Den nya läktaren ordnades främst för ändamålsenlig förvaring och inte för gudstjänstfirare.

Ovan: Det nya petryskåpet med alla funktioner samlade.

Ovan till höger: Den nya läkytarunderbyggnaden och läktarbarriären.

Det nya läktarbröstet tillverkades med det befintliga läktarbröstet i norr som förebild. De första och sista bänkraderna användes vid återmonteringen för att ta vara på befintlig bänkradfront och bakstycke.

Toalett

En toalett med mått som uppfyller byggnormen för tillgänglighet uppfördes i den sydvästra delen av rummet. Golvet täcktes med klinkers.

Pentry

Pentrydelen utfördes som en platsbyggd enhet efter Arkitekthusets ritning. Den placerades mot toalettväggen i nordväst för att koncentrera installationen vatten och avlopp till denna del av utbyggnaden.

Måleri

Färgsättningen av de nytillkomna delarna stämdes av mot kyrkorummet i övrigt. Inför målningen rengjordes de putsade väggarna. De rengjordes i hela den västra korsarmen, då det av estetiska skäl kom att sluta i liv med den nya läktaren. Den nya panelen i trä målades i en ljus kulör mot putsväggarna med Wibbo linoljeemulsionsfärg. Träpanelen i läktarunderbyggnadens tak målades med linoljefärg i en ljusgrå kulör. Ny träpanel schellackerades, grundades och målades sedan med två strykningar. Läktarbröstets utsida målades med linoljefärg på samma sätt som det befintliga läktarbröstet. Baksidan målades i en grå kulör. Nya dörrar målades med linoljefärg i en grå kulör lika de övriga dörrarna i kyrkan.

Gipsväggarna in mot toalett, städutrymme och trapplopp skarvspacklades, slipades och kläddes med mikrolitväv, som sedan målades med alkydoljefärg i två strykningar.

Inför avfärgningen av vissa väggar provades olika kulörer.

Läktarens bjälklagskant mot fönstren målades i en gråsvart ton för att inte vara iögonfallande sett utifrån.

Trappan och det nya golvet uppe på läktaren slipades och såpskurades.

Målningsarbetena utfördes av Anne Håkansson Måleri AB.

Vatten och avlopp

För framdragning av vatten och avlopp grävdes ett schakt i den västra kyrkogårdsgången mellan kyrkan och servicebyggnaden utanför kyrkogårdsmuren. Schaktet var ca 50 meter långt, 0,7 meter brett och 1,3–1,5 meter djupt. Då kyrkogården är medeltida följdes grävningen av en arkeologisk undersökning. I schaktet påträffades ett antal gravar och resultaten presenteras i den tidigare nämnda arkeologiska rapporten.

Ledningarna drogs in i kyrkan under muren i det sydvästra hörnet. I anslutning till grävningen gjöts en klack under muren.

Elinstallationer

Elektricitet drogs fram från ett nytt kabelskåp i anslutning till servicebyggnaden väster om kyrkogårdsmuren. Kabeldragningen förlades i samma schakt som vatten och avlopp i den västra gången, med en kabelgrop väster om grindstolparna och en grop vid kyrkans sydvästra hörn. Elcentralen placerades på den nya läktaren vid den västra väggen vid trappan. Handlingen föreskrev att skåpet skulle monteras mot väggen, vilket antikvarien avrådde för att undvika ingrepp i det medeltida murverket. Skåpet försågs därför med ett bakstycke som centralen monterades på.

Genomföringen genom kyrkans yttervägg.

Det nya lilla samlingsrummet inreddes med äldre möbler.

Den nya läktaren med nytt golv, insidan av läktarbarriären och den omhängda ljuskronan.

Detalj av läktaren med den kompletterande fönsterbågen för att förhindra kallras.

Sammanfattning

De aktuella arbetena har innefattat:

- Ombyggnad av västra korsarmen, vilket innebar nybyggnad av en läktare med underbyggnad, ny toalett, nytt pentry och ett nytt litet samlingsrum.

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 12 november 2008. Vid besiktningstillfället deltog från församlingen kyrkoherde Bo Bergstrand, Krister Laurell, Eilert Karlsson och Dennis Ljungqvist, entreprenörer Jan-Erik Holm, Jannes Bygg & Snickeri, Rune Sjöstrand, Sjöstrands El AB, Anne Håkansson, Anne Håkanssons Måleri AB, Lars Liljegren, Ekenäs Rör AB, Anders Eklund, Klockaregårdens fönsterhantverk & snickeri AB samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, som ansvarat för den antikvariska kontrollen.

Vid slutbesiktningen var inte alla arbeten helt klara. Bland annat skulle dörrbladet mot kyrkorummet målas in mot övriga dörrar i kyrkorummet. Vad gällde snickeriarbetena skulle en repskada i golvet i korsarmen slipas. En täcklist skulle monteras vid fönstret på läktare. Vidare skulle de nya elementen i läktarunderbyggnaden flyttas. Avseende fönster diskuterades problem med kondens mellan järnbågen och innanfönstret. Lämplig metod skulle undersökas vidare.

Vad gäller elarbetena diskuterades belysningen under den nya läktaren. Den monterade armaturen enligt handlingarna hade en smal spridningsvinkel, vilket innebar att allmänbelysningen var alltför dålig. Elektrikern åtog sig att ta fram förslag på ny armatur i samråd med länsmuseum. Ljuskronan ovanför den nya läktaren skulle återhängas i det gamla läget, men antalet stag behövde anpassas för den nya höjden.

Länsmuseum gjorde en efterbesiktning den 30 januari 2009, vid detta tillfälle deltog förutom länsmuseum, kyrkoherde Bo Bergström och vaktmästare Dennis Ljungqvist. Vid besiktningen var huvudparten av anmärkningarna åtgärdade. Vidare noterades att utrymningsskyltar var monterade, installationen var ej preciserad i handling, och skyltarna har monterats utan samråd.

Länsmuseets generella synpunkt var att arbetena var väl utförda. De slutförda arbetena hade genomförts på ett antikvariskt tillfredsställande sätt och i enlighet med länsstyrelsens beslut och godkändes därför.

Antikvariska iakttagelser och noteringar

Begreppet "lika befintligt"

Projektet belyser behovet av en djupare beskrivning av begreppet lika befintligt. Den antikvariska definitionen av "lika befintligt" avser utseende, material och utförande. Inte bara att något ser lik-

Den västra korsarmen med den nya läktaren och läktarunderbyggnaden.

nade ut och tillverkat i moderna material. Under projekteringen diskuterades och förutsattes att läktarbröstet skulle vara lika det befintliga läktarbröstet på den norra läktaren, vilket också man kunde tro utifrån arkitekturritningen, där det står ”Läktarbröstning mot kyrka och smidesräcke utföres lika som orgelläktarens läktarbröstning”. Det fanns dock en hänvisning till konstruktionsritning, där det framgick att läktarbröstet skulle utföras av plywoodskivor monterade mot regler. När detta uppmärksammades under processens gång ställdes antikvariska krav på att det nya läktarbröstet skulle vara lika det befintliga även konstruktionsmässigt, vilket också länsstyrelsen stödde och som sedan blev det som utfördes.

Det blir problematiskt om innebörden i ett så väsentligt begrepp tolkas så olika av de inblandade.

Fynd i grunden

När golvet demonterades visade det sig att trossbotten bestod av den äldre bänkinredning. I beskriven av Höreda kyrka från 1963 av Johannes Westenius skriver han att vid ombyggnaden i slutet av 1800-talet fick kyrkan ny bänkinredning och ett nytt golv lades i kyrkan så att gamla och nya kyrkan fick samma golvnivå. De gamla bänkarna från 1680-talet användes som blindgolv under det nya kyrkgolvet.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	433-14900-2004
Jönköpings läns museums dnr:	383/2004
Byggherre:	Höreda kyrkliga samfällighet
Projektledare:	Maria Williamsson, Arkitekthuset Jönköping AB
Entreprenör (bygg):	Jannes Bygg & Snickeri, Eksjö
Entreprenör (måleri):	Anne Håkansson Måleri AB, Hullaryd
Entreprenör (Rör):	Ekenäs Rör AB, Ekenässjön
Entreprenör (vent):	Ekenäs Plåtslageri AB, Ekenässjön
Entreprenör (el):	Sjöstrands El AB, Eksjö
Antikvarisk kontrollant:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportansvarig:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportgranskning:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Eksjö kommun
Socken:	Höreda socken
Fastighetsbeteckning:	Höreda 4:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Höreda kyrka

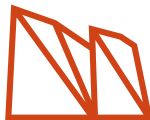
Tryckta källor och litteratur

Haas, Jonas 2006. *Kulturbeskrivning och bedömning Höreda kyrka*. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2006:52

Gullbrandsson, Robin. 2011. *Kulturbeskrivning, Medeltida taklag - Elva kyrkor i Linköpings stift*. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2011:1

Ödeén, Anna. 2008. *Arkeologisk förundersökning Höreda medeltida kyrka*. Jönköpings läns museum Arkeologisk rapport 2008:96

Under hösten 2008 uppfördes en läktarunderbyggad i västra korsarmen i Höreda kyrka. Läktarunderbyggnaden inrymmer en liten samlingssal med pentry samt toalett och städförråd.

Byggnadsvårdsrapport 2022:22
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM